

İnsan Hakları ve İnsanüstü Değerler

Yasin Ceylan^(*)

Bildirimizin konusu olan insan haklarından ne kastedildiği bilinmekle beraber insanüstü değerlerin ne anlama geldiği pek açık seçik olmayabilir. İnsanüstü değerlerden kastımız, insan değerini aşan, ve onları korumak adına insanın feda edildiği kavramlardır. Bu kavramları insanın kendisi yaratır. Bu kavramlara sığınmakla yücelebileceğini vehmeder. Sonra bu kavramlardan kurtulmakla özgürlüğe kavuştuğunu, aydınlandığını iddia eder. 1948 yılında ilan edilen Evrensel İnsan hakları Beyannamesi böyle bir sürecin ürünüdür. O zaman şöyle diyebiliriz mi? İnsanın özgürleşmesi, temel haklara kavuşması, insanın kendisi için kurmuş olduğu tuzaklardan kendini kurtarmasıdır. Nitekim, büyük filozof Immanuel Kant, aydınlanmayı, insanın bizzat kendisinin sebep olduğu yetersizliği üzerinden atması şeklinde tarif etmiştir.

Temel insan haklarının Batı dünya görüşünde belirginleşmesi ve evrensel bir dava haline gelmesi tesadüfi bir hadise değildir. Diğer taraftan aynı hakların diğer çağdaş medeniyetlerde köklerinin olmaması ve bu hakları tescildeki zorluklar da felsefi bir analizi gerektirir.

İnsanlara bazı temel haklar tanımak ve her türlü koşulda bunları dokunulmaz ve vazgeçilmez saymak, insanı, kültürün, medeniyetin ve dünya görü-

şünün merkezi haline getirmekle mümkündür. İnsanı merkez yapmayan medeniyetlerde insanlara haklar verilmiyor mu diye sorulursa, şöyle bir cevap verilebilir: Her yaşam modelinde insanlara bazı haklar verilmiştir, ancak bu haklar, ya yüce bir otoriteden bir lutf olarak, veya diğer bazı üst değerlerin vesayetinde tanınmıştır. Yüce otorite, bu lutfu her an geri çekebilir, veya vasi durumundaki değerler, öncelik kazanıp bu hakları iptal edebilir.

Günümüzde, yeni gerekçelerle savunulan insan hakları, insanın, kendisinin ürettiği maddi ve manevi nesnelere üzerinde kendini yetkin saymasıyla mümkün olmuştur. Yani bütünü parçaya hükmetmesiyle, müellifin telif ettiği esere müdahale etmesi sayesinde önem kazanmıştır. Çünkü, hakların kaybı veya hak kazanımının durması, insanlık tarihinin bir döneminde ürettiği bir inanç sistemine veya rejime teslim olmasıyla başlar. O yaşam modelini en yüksek bir model olarak telakki edip, müdahale ve eleştiriden uzak tutmakla, insan zihninin daha iyi seçenekler arama yetisine kilit vurur. İnsanı ürettiği şeye mahkum eden bu tutum, her türlü yobazlığın hamisi olmakla, insana yapılan tüm haksızlıkların ve şiddetin kaynağıdır.

O zaman, insan hakları tezi, insanın kendi bütünlüğüne dönmesi, kendi altındaki şeylere kölelik yapmayı reddet-

mesi ve her şey üstündeki efendiliğini ilan etmesi demektir.

Şimdi, insanın kendisiyle sınırlı kalması, insanüstü kavramlardan mahrum bırakılması, insanın küçülmesi veya fakirleştirilmesi olarak nitelendirilebilir. Ancak, tanrı nizamı diye tanıtılan rejim ve dünya görüşlerinin tanrısalılıktan ne kadar uzak olduklarını, tarih boyunca ne tür cinayet ve şiddete yol açtıklarını insaf sahibi herkes bilmektedir. İnsanın belli bir zaman biriminde kendi ürettiği bir yaşam modeline tanrıyı kaynak göstermesi tanrıya yapılabilecek en büyük saygısızlıktır. Böyle bir dünya görüşü belli bir süre için insan yaşamında bazı iyilikler de yaratabilir. Ancak dinamik bir doğaya sahip olan insan doğası, durağan ve değişmeyen bir sisteme kendisini kilitlediği zaman, gelişme seyrini durdurur. Bu değişimi hem değişmeyen olarak kabul eder, hem de çeşitli kurnazlıklarla değiştirmeye çalışır. Bu durum çeşitli kötülükler sebeptir. İkiyüzlülük, samimiyetsizlik, dalkavukluk böyle bir zihniyetin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

İnsan haklarının evrensel bir iddia haline gelmesinin gerisindeki insan merkezli dünya görüşüne tamamiyle zıt olan dünya görüşü, tanrı merkezli dünya görüşüdür. Merkezinde tanrı olan bir zihniyette insan, itaat eden ve emir alan bir konumda olduğundan, haklar, onun doğal sıfatları değil, bağışlanan nimetlerdir. Şimdi, inanç sahibi biri tanrıyı merkeze almakla daha ulvi ve anlamlı bir yaşam modeli elde edilebileceğini iddia edebilir. Ancak bu, sadece bir aldanmadır. İnsan zihninin ulaşabileceği her düşünce ve yaşam biçimi insan yapısıdır. Birinin ortaya koyduğu bir sisteme tanrıyı referans vermesi, o sistemi tanrısal yapmaz ve ayrıcalıklı kılmaz. Bu

sebepten, insanüstü kaynaklardan geldiği öne sürülen değer sistemleri de aslında insan merkezlidir. Yani bu sistemleri insan üretmiştir, kendi mutluluğu için onu düzenlemiş ve değişmesin diye onu yüceltmiş, dokunulmaz hale getirmiştir. Kendi yarattığı bu değerlere o kadar saygı göstermiş ki, sonunda, gerisindeki insan unsurunu ortadan kaldırarak, onları mutlak ilahi hakikatlar mertebesine çıkartmıştır. Kendisini de bu hakikatlara mahkum ederek değerini düşürmüş kendini küçültmüştür. Sonuç olarak, ilahi menşeli diye tanımladığı yaşam modellerini insan, belli bir zamanda bizzat kendisi yaratmıştır. Ona bu tanrı buyruğudur diyen kendisinden başka biri yoktur. Doğmalara dönüşen böyle bir dünya görüşünün değişmez olarak kabulü onu şiddet kaynağı haline getirir. Hiç bir sistem insanda var olmayan bir iyiliği insana bağışlayamaz. Tüm iyiliklerin ve erdemlerin kaynağı insanın bizzat kendisidir. İnsanın iyilik olsun diye ortaya koyduğu eserleri iyiliğin kaynağı bilmesi ve kendisini unutmaması ve inkar etmesi ne kadar hazindir. Hiç bir inanç sistemi insan dışı bir kaynaktan insana iyilik bağışlayamaz. Tanrı merkezli bir dünya görüşünü bir aldatmaca olarak nitelememizin sebebi, tanrı kavramı, varlığının iddiası ve iradesinin ne olduğu konularının insan tarafından bilinmez konular olduğundandır. Yoksa, varlığını, iradesi ve buyruklarının ne olduğu bilindikten sonra onları reddetmek ve bu yüce bilgilere rağmen kendi çabamızla doğrular ortaya koymak akılcı değildir. İnsanın öyle bir imkanı olsaydı bu kadar zahmete gerek te yoktu. Dinlerin tanrı kaynaklı olmadığının en büyük kanıtı, bu dogmalara inanan insanların, tarih boyunca en az inanmayanlar kadar kan-

(*) Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü

döktükleri, cinayet işledikleri gerçeğidir. Nitekim, günümüzde, İslam dininin teröre alet edildiği bir vakıdır. Tanrı inancı inanan insanı cinayetten alıkoyabileceği gibi, ilahi bağışlama, öteki dünyadaki mutlu yaşam ve inanmayanların düşman ilan edilmesiyle, onu cinayete teşvik de edebilir. Tanrı konusu Ortaçağ insanını iki bin yıl meşgul etmiş ancak bu konuda hiç bir ilerleme kaydedilmemiştir. Tanrı gerçekten varsa, insana düşen görev, onu konu edinmemektir, hiç bir şekilde gündeme getirmemektir. Tanrıya yaklaşmanın en sağlıklı yolu da budur. Tanrıyı insan zihninin merkezine koymakla ve her türlü tasarufta ona bir yer ayırmakla Sami dünya görüşü, insanlığa çok büyük bir haksızlık etmiştir. İnsan yetilerinin gelişmesini kilitlemiş hayatı çekilmez hale getirmiştir. Batı düşüncesinin son üç yüz yıldaki gelişmeler sayesinde Sami zihniyetinin foyası ortaya çıkmıştır. Bu yeni felsefe sayesinde insan unsuru tekrar birinci dereceye çıkmış ve bunun neticesi olarak temel insan hakları humanist değerler tüm kültürleri etkisi altına almıştır.

İnsan haklarının belirlenmesi ve tanınmasına engel sadece tanrı merkezli dünya görüşleri engel değildir. Yaşam felsefelerinde birey yerine toplum, vatan ve devlet kavramlarını merkeze alan yaşam modellerinde de insan, temel haklardan yoksundur. Devlet kavramının kutsallaşması, her türlü icraatının meşru sayılmasını sağlamıştır. Doğu kültürlerinde devlet, halka hizmet işlevinden soyutlanarak ilahi bir konuma yükseltilmiştir. Halbuki devlet mekanizması halkın ve bireyin gözetimine tabidir. Devlet erkini kullananın hata yapmasıyla devlet hata yapmış sayılır. Temelinde toplum iradesi ve birey rıza-

sı olmayan ve gücünü insanüstü kaynaklardan alan devlet bir zulüm örgütü haline dönüşebilir. Bu, sınırı belli olmayan soyut kavram, birçok cürümü kamufle etmek için kullanılabilir. Devleti idare edenler, tanrının yer yüzündeki gölgesi değil, sokaktaki insanın gölgesidir.

Vatan kavramı da değerler hiyerarşisinde bireyin önüne geçerek temel insan haklarını engelliyebilir. Tabii ki vatan, insan için en kıymetli varlıktır. Ancak bu kıymet insanın kıymetini geçemez. Vatani için ölen insan, ashında insanlığı için ölmüştür. Vatanı insanlığı için icra edemediği için. Vatan insan içindir. Her şey insan içindir. Ama insan hiç bir şey için değildir. İnsan sadece, yine insan içindir. Bu sebeple vatani koruma işlevi ve güvenlik, insan haklarını kısıtlamamalıdır. Zaruri hallerde bir kısıtlama olursa, bu, ancak geçici bir süre içinde uygulanmalı, güvenlik, insanlığın temel misyonu haline getirilmemelidir. Çünkü, güvende olmak, insanın mutluluğu ve yetilerini icra için gerekli ama yeterli bir şart değildir. Bundan da anlaşılıyor ki vatan ve toprağın korunması kavramları bir zihniyetin merkezine oturtuldu mu o zihniyette temel insan haklarına saygı olmaz, ve insan kendisinden daha dun bir nesneye kurban edilmiş olur.

Lider bağımlılığı, ve milli kahramanların abartılı bir dille anlatımı da insanüstü bir değer yaratılmasına sebep olur. Toplumun tepesinde oturan kahramanlar, daha fazla hak kesbederek kitleleri temel haklardan yoksun bırakırlar. Efsanevi sıfatlar takınarak eşitliği bozarlar, kendilerini efendi, cumhuriyet köle konumuna düşürürler. Her şeyin üstüne çıkabilen insan, insan değerinin de ötesine çıkmaya tevessül et-

mişse bu sadece bir düşüştür, bir nevi intihardır. Bir insanın yetenekleri takdir edilir, eksikleri görülür ve insanlığa hizmetleri için anılır. Ama bunun ötesindeki bir tasvir, hür vicdanlara şiddet yaratır. Hür olmayan vicdanlar ise, acınacak durumda olan kimselerdir. Hak ve özgürlük talebinde bulunmayan, kendi adına yaşamayan, hayatını başkasının peşinde gitmekle geçiren, kendisi dışındaki kimseleri överek yüceldini sanan insanlar, zavallı insanlardır. Bu insanlar, temel insan haklarını bile insana çok gören, zihnen köleleşmiş parazitlerdir. Temelinde insan azizliği yatan bir dünya görüşünde bireyler, otonom rasyonel varlıklar olarak prensip ve kavram algılamalarıyla hareket ederler, başka bir bireyin hareketini taklit etmezler. Her birinin yaşam öyküsü kendine özgüdür.

Bildirim sonuna yaklaşırken insan hakları ve yargı ilişkisi hakkında da birkaç söz söylemek isterim. İnsan kıymetini ve mutluluğunu hedef edinmeyen, bunun yerine maneviyat ve mukaddasatı ve kutsal devleti korumaya alan bir hukuk anlayışının insana ait haklara riayet etmeyeceği ve hak üretmeyeceği doğal bir sonuçtur. Böyle bir hukuk anlayışında insana yapılan haksızlıklar ve hak tecavüzleri büyük suçlar sayılmazken, insan yapısı rejim ve öğretilere yapılan eleştiriler büyük suç sayılır.

Böyle bir hukuk anlayışıyla yetişen ve eğitilen bir yargıcın adli davalarda adil davranması gayat zordur. Yasaları algılamada ve uygulamada, insanın kendisini görmeyen ve onları insandan bağımsız mutlak kurallar olarak gören bir yargıç, hangi hükmü verirse versin adaleli olmaz. Günümüzün yargıçlarının, ulusal hukuk anlayışını aşip universal hukuk normlarına ulaşmaları bir zaruret. Yasaları yorumlarken ve adli vakaları algılamakta, insanı ve temel haklarını merkeze alan bir perspektiften bakmaları şarttır. Bilindiği gibi her adli vaka kurula bir istisna teşkil eder. Adli vakayı yasanın altına yani kapsamına almak yargıcın yorumuyla mümkündür. Özgürlüklere ve insan olmanın başlı başına bir değer olduğuna kanaat getirilmeyen bir yargıç, hüküm vermeye yetkin değildir. Bir tabip mesleğini daha iyi icra etmek için tıp alanındaki gelişmeleri ve yenilikleri takip etmesi ve uygulaması ne kadar gerekiyse bir yargıcın da hak ve yasalar alanındaki yenilik ve gelişmeleri izlemesi o kadar gereklidir. Yargıcın yasalara bakışı devamlı müdahaleci ve revizyonist olmalıdır. Hukukun olmadığı ve uygulanmadığı bir sosyal yaşam ne kadar ilkel ve riskli ise, müdahale ve elştiriden varesten bir hukuk sistemi de o kadar eksik ve hatalıdır.